

Anna Gironella

FONS DOCUMENTALS PER A L'ESTUDI DE L'URBANISME A GIRONA EN ÈPOCA MEDIEVAL

Les fonts documentals constitueixen eines imprescindibles per a estudiar l'evolució urbanística de la ciutat de Girona. No obstant aquestes fonts són necessàriament complementàries a altres tipologies, com les dades arqueològiques, les fonts epigràfiques, l'estudi dels edificis, la cartografia històrica, etc. que són fonts imprescindibles, i en ocasions úniques, per a conèixer la fesomia de la ciutat en determinats moments. Justament per això al cicle no només parlem arxivers i historiadors sinó també arqueòlegs.

En aquesta conferència però ens centrarem en l'anàlisi de les fonts documentals que ens poden informar de la construcció de la ciutat en època medieval, en concret des del segle IX i fins a mitjan segle XV. És justament la disponibilitat d'aquest tipus de dades el que ens fa obviar, que no oblidar, quasi deu segles d'història de la ciutat, des dels seus orígens al segle I aC fins a les portes del segon mil·lenni.

Ens referirem específicament a la documentació d'arxiu, és a dir aquells documents produïts o rebuts i conservats per a una organització o persona en el desenvolupament de les seves activitats i, dins d'aquesta, en especial a la documentació textual. En definitiva, parlarem dels documents en suport paper i pergamí que, produïts per diferents motius, avui ens serveixen per entendre com ha anat evolucionant la ciutat en el seu aspecte més físic, urbanístic, però també social i econòmic.

Si fem una ullada a les principals referències arxivístiques recollides en els nou volums de la col·lecció Història Urbana de Girona, editada per l'Ajuntament de Girona i elaborada pel Grup de Recerques d'Història Urbana de Girona, els membres del qual firmen la majoria de treballs d'aquest cicle, ens podem fer una idea del volum i les característiques de les fonts documentals utilitzades en les seves investigacions.

Fons i sèries documentals referenciades a la Col·lecció Història Urbana de Girona

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó

Fons Batllia Reial

Pergamins de Sant Pere de Galligants

Registres de Cancelleria

ACSG: Arxiu Capitular de la Seu de Girona.

Llibre Gran de la Sagristia Major

Cartoral de Carlemany

Llibre d'Arxivacions de la Sagristia Segona

Llibre Verd del Bisbe de Girona

Llibre d'Arxivacions de la Pabordia de Desembre

Repertori alfabètic de Pontich

Pergamins

ADG: Arxiu Diocesà de Girona.

Pergamins de la Pia Almoïna

Pergamins de la Mitra

Pergamins de la Cúria de la Seu

Pergamins de Sant Feliu

Cartoral de Rúbriques Vermelles

AMGi: Arxiu Municipal de Girona.

Pergamins

Estima de 1535

AMSD: Arxiu del Monestir de Sant Daniel

Pergamins

AHG: Arxiu Històric de Girona.

Fons Hospici. Llibre d'Arxivació de la Pia Almoïna

Fons Hospital de Santa Caterina Pergamins

Arxius patrimonials

Fons Marquès de Camps (Arxiu Municipal de Salt)

Fons Família Mercader / Bell-lloch (Arxiu Municipal de Cornellà de Llobregat)

BDC: Biblioteca de Catalunya.

Pergamins de la Mercè

Aquesta relació dóna compte de l'abundància i diversitat de documents custodiats en els diferents arxius de la ciutat i del país. Podem observar la preponderància de les sèries documentals procedents d'arxius religiosos, és a dir de les principals institucions religioses de la ciutat: al capdavant la Seu, seguida de Sant Feliu i diversos monestirs, per sobre dels documents d'origen reial i municipal.

Aquest fet s'explica per la pròpia història del repartiment del poder, jurisdiccions i propietats de la ciutat des dels seus inicis. Durant l'alta edat mitjana la Seu va ser el principal propietari de les parcel·les urbanes, juntament amb els comtes, els quals, a més de la jurisdicció, van mantenir alguns monopolis públics. Amb el temps però els comtes van anar alienant les seves possessions en benefici de la Catedral, monestirs i nobles que van anar adquirint cada vegada més alous o propietats a la ciutat. A més, les institucions religioses es van veure beneficiades pels llegats i donacions de béns immobles atorgades pels fidels.

Així, datats entre els segles IX i XIII, predominen els documents en pergamí de transmissió o reconeixement de propietat: compravendes, donacions, testaments, establiments o contractes

d'emfiteusi, capbreus, etc. La majoria d'aquests documents estan custodiats en arxius religiosos, en tant que generats o aplegats per les institucions eclesiàstiques, però també a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, l'arxiu comtal.

A partir del segle XIII, i en especial al segle XIV, apareix un altre actor: el govern municipal. El rei, per a recuperar la seva presència i pes a la ciutat, aprofitar el seu dinamisme econòmic i contrarestar el poder dels senyors laics i eclesiàstics, va anar dotant als habitants de Girona de capacitat d'autogovern, en un procés paral·lel a la resta de ciutats catalanes. A partir d'aquest moment les ciutats van poder regular en diferents matèries, com l'urbanisme, al costat del batlle o altres oficials reials. L'actuació del govern municipal va començar a ser registrada de forma sistemàtica sobre paper, en els llibres de manuals d'acords del Consell de la ciutat o els registres de correspondència, entre d'altres. Aquesta documentació va constituir l'origen de l'Arxiu Municipal de Girona.

En el present estudi hem volgut presentar algunes de les tipologies documentals més destacables que tenen a veure amb diferents processos o aspectes del creixement urbanístic de la ciutat, l'anàlisi de les quals ens permet "reconstruir" Girona. Ens hem centrat especialment en documents custodiats a l'Arxiu Municipal de Girona, és per això que la cronologia se centra en els segles XIV i XV.

D'una banda tractarem documentació relativa a la *Constitució de patrimoni*, és a dir aquells documents que acrediten la propietat d'un bé immoble; en aquest cas establiments o contractes d'emfiteusi i capbreus. Analitzarem també *Llicències i actuacions urbanístiques* concedides pels jurats o càrrecs municipals –els *obrers* i el *mostassaf*, així com els documents que atorguen aquesta potestat al govern de la ciutat. Finalment farem referència a la documentació vinculada a la construcció

i manteniment d'*Obres d'infraestructura i servei*, en concret a la construcció d'un pont sobre el Ter, i a les obres de *Construcció i manteniment d'equipaments municipals*, en especial de la Casa del Consell de la ciutat.

Els establiments emfitèutics

La documentació del període estudiat permet resseguir l'evolució de la ciutat, en concret la consolidació i densificació de l'espai intramurs –dins les antigues muralles de la ciutat- a partir del segle IX, i una creixent ocupació del territori extramurs a partir del segle XI, moment en què s'inicià un veritable creixement de la ciutat. Perquè aquest creixement urbà fos possible va caldre que hi hagués prou terres disponibles i població que necessités espai per a viure i treballar.

En relació amb la disponibilitat de terres cal esmentar els qui ostentaven la propietat dels terrenys, ja que són ells els qui, en bona part, van estimular i es van beneficiar econòmicament del creixement. Entre aquests cal esmentar en primer lloc el bisbe, el qual s'havia vist afavorit per les concessions dels comtes des de l'època carolíngia que li havien anat atorgant terres i beneficis. En aquest procés d'alienació de l'antic patrimoni reial que caracteritzà el desenvolupament del feudalisme, els comtes van cedir també territoris i jurisdiccions als senyors laics, als castlans o famílies dels tres castells de Girona: els Cardona, que tenien el castell de Gironella, els Montcada que tenien el de Sobreportes i els Cabrera, que tenien el de castell de Girona. A més d'aquests quatre senyors, noves institucions religioses anaren adquirint patrimoni, especialment el monestir de Sant Pere de Galligants i el de Sant Martí Sacosta.

Davant d'aquesta fragmentació de la propietat immoble, els

comtes van mantenir –malgrat successius conflictes i tensions amb el bisbe- alguns dominis alodials i, també, part de la jurisdicció de la ciutat.

L'altre factor indispensable per a donar la definitiva embranzida al creixement de la ciutat fou la presència de població amb necessitat de disposar de terres i habitatges. Aquesta creixent població va anar ocupant les parcel·les situades extramurs dels grans propietaris gironins i a partir del segle XI i XII van aparèixer nous burgs o barris: cap el nord, els barris de Sant Feliu, Sant Pere i Pedret; cap al sud, la Vilanova i l'Areny; i cap a ponent, el barri del Mercadal. L'expansió de la ciutat va arribar al seu punt culminant al segle XIV, quan es va emmurallar tot el recinte urbà.

La fórmula jurídica més utilitzada per a vincular els interessos de propietaris i els de demandants de terrenys fou la de l'establiment o contracte d'emfiteusi. Per mitjà d'aquest tipus de contracte un senyor –el propietari de terres- donava a una altra persona el domini útil d'una parcel·la o bé immoble de forma perpètua per tal que fos millorat i, a canvi, rebia un cens o altres prestacions. El senyor (estabilient) es reservava el domini directe de la parcel·la i l'emfiteuta en rebia el domini útil, és a dir podia disposar-ne com li convingués a canvi de pagar una entrada i una pensió perpètua al senyor.

En virtut d'aquell contracte l'emfiteuta podia transmetre la propietat, alienar-la o sotsestablir-la. L'estabilient o senyor eminent conservava no obstant la facultat de percebre certs drets derivats de la transmissió o alienació de la propietat, com el dret de fadiga i el lluïisme. A més podia reclamar altres exaccions o mals usos, els drets d'entrada i el dret de capbrevació.

Aquest tipus de contracte també s'anomenava *ad meliorandum*, perquè preveia la millora de l'immoble per part del senyor útil o, també, *ad construendum domos*, perquè implicava

la construcció de cases i edificis segons convingués. Per aquest motiu fou emprat en l'expansió de les ciutats medievals.

Per bé que l'expansió de la que parlem es dona segles abans, el mecanisme contractual i les clàusules derivades es mantenen encara al segle xv. Per exemple, en el contracte d'un establiment firmat el 21 de juliol de 1441 a Girona, procedent de la col·lecció de Pergamins del fons Ajuntament de Girona, Joan Noguera, prevere beneficiat de la Seu, com a procurador de Bernat, bisbe de Girona, estableix en emfiteusi a Ramon Boquí un hort situat al puig d'en Barrufa, prop de la torre de Santa Eulàlia Sacosta. És a dir el bisbe, i en nom seu Joan Noguera, com a propietari i senyor eminent del dit hort, el cedeix en emfiteusi a Ramon Boquí a canvi de rebre un cens anual de 10 diners de tern per Nadal i de dues gallines com a dret d'entrada.

Cal assenyalar que aquests tipus de contractes no només escripturen els mecanismes jurídics de transmissió i explotació immobiliària sinó que també permeten obtenir dibuixos precisos del repartiment de les propietats. En tot contracte d'emfiteusi, per a descriure la situació i extensió de les terres que són objecte de negoci, es precisen les afrontacions, és a dir els límits i veïns de la parcel·la. En l'exemple esmentat s'especifica que a orient afronta amb una possessió establerta a Pere Mor, a migdia amb un carrer que dona al mur de Santa Eulàlia; i a occident i a cercç amb un altre carrer.

Finalment, i després de la datació, consta el nom del notari que dona fe pública d'aquell contracte, en aquest cas es tracta de Berenguer Ferrer Sassala, notari de Girona. Aquest tipus de documents notariais referits a les diferents parcel·les que segmentaven la ciutat, es poden considerar doncs part de les nombroses peces del puzzle de la propietat urbana de Girona.

Els capbreus

Una altra tipologia documental que informa del repartiment de les propietats immobles de Girona són els capbreus. De fet, els capbreus constitueixen un retrat acurat de les diferents possessions d'un senyor. A través del capbreu els vassalls o emfiteutes d'un senyor reconeixien, davant notari, els béns que tenien i les prestacions a què estaven obligats. En definitiva, els vassalls o emfiteutes reconeixien –o “confessaven”- el domini del senyor eminent. Val a dir que el dret de capbreuació era un dret inherent a la senyoria directe: el senyor podia exigir-ho quan volgués.

Els capbreus contenen una exposició dels motius de l'escripturació, una relació de les persones i els béns capbreuats, amb especificació de la situació i afrontació de les propietats immobles, i el reconeixement de drets i prestacions. Les diferents declaracions fetes pels diferents vassalls o emfiteutes s'anomenen capbreuacions.

Per entendre com són aquests documents, les seves parts i el seu contingut podem prendre d'exemple un capbreu en pergamí del fons Ajuntament de Girona. Es tracta d'un capbreu a favor d'Arnau de Roca, clergue de l'església de Sant Feliu de Girona i obtentor d'un benefici fundat al monestir d'Amer. El document forma part d'un lot de documentació relativa a la venda de diversos drets que la monarquia percebia sobre albergs, taules, forns i molins de Girona. Ramon Venguí el 1358 havia comprat certs drets sobre uns albergs del Mercadal i l'any 1365 aquests drets foren adquirits per Arnau de Roca.

Amb motiu d'aquesta darrera operació es redactà l'esmentat capbreu, que consta de vuit declaracions corresponents als emfiteutes de vuit albergs diferents: Francesc Boix, espaser;

Caterina, esposa de Bonanat Dalmell; Bonanat Dalmell, draper; Romia, esposa de Francesc Torroella; Nicolau Janoer, fuster; Francesca, filla de Berenguer Dogal; els marmessors d'Antoni Puiggali, taverner, i Angelina, filla i hereva de Pere de Soler. En cadascuna de les declaracions s'especifiquen els béns que es posseïen per Arnau de Roca, les afrontacions concretes dels immobles i els censos que es pagaven anualment així com altres drets als quals estaven subjectes.

Tot seguit oferim el resum del capbreu esmentat, extret del catàleg dels pergamins del fons Ajuntament de Girona de l'Arxiu Municipal:

1365, agost, 16. Girona

Capbreu a favor d'Arnau de Roca, clergue de l'església de Sant Feliu de Girona, obtentor del benefici que Pere de Vanera, difunt, va instituir en el monestir d'Amer, senyor de la propietat que es capbreva per compra a Ramon Venguí el 12 de juliol de 1365, que conté les següents capbrevacions:

1. 1365, agost, 16. Girona

Francesc Boix, espaser de Girona, reconeix que posseeix per l'esmentat clergue un alberg situat al Mercadal de Girona. A orient, afronta part amb l'alberg de Maria, esposa de Bartomeu de Llebrers, saig de Girona difunt, i part amb l'alberg de Bonanat Dalmell, draper; a migdia, amb el carrer; a occident, amb l'alberg de Nicolau de Puig, sabater, i a cerç, part amb l'alberg de Ramon de Sala, sabater, i part amb el d'Arnau Xifre, pedrer de Girona. Paga un cens de 185 sous barcelonesos de tern per Nadal i terços, lluïsmes, empires, fadigues, fermances i altres drets de domini directe.

2. 1365, agost, 16. Girona

Caterina, esposa de Bonanat Dalmell, amb consentiment i voluntat del seu marit, declara que posseeix un alberg situat al Mercadal de Girona, que li vengué Maria, filla de Bernat de Devesa, paraire, i la seva esposa Margarida. A orient, afronta amb el carrer; a migdia, amb l'alberg de Romia, esposa de Francesc Torroella, peixater; a occident, amb l'alberg de l'esmentat Bonanat, el seu marit, i a cerç, amb l'alberg de na Terrers. Presta un cens anual per Nadal de 6 sous barcelonesos de tern i terços, lluïsmes, empires, fadigues, fermances i altres drets de domini directe.

3. 1365, agost, 16. Girona

Bonanat Dalmell, draper de Girona, reconeix que té per l'esmentat clergue un alberg situat al Mercadal de Girona. A orient, afronta amb l'alberg de Romia, esposa de Francesc Torroella, peixater, i amb el de Caterina, esposa de l'esmentat Bonanat; a migdia, amb la plaça i el carrer; a occident, amb l'alberg de Francesc Boix, espaser de Girona, i a cerç, amb l'alberg d'Alamanda, esposa de Francesc de Terrers, sabater de Girona difunt. Presta un cens de 6 sous barcelonesos de tern per Nadal i terços, lluïsmes, empires, fadigues, fermances i altres drets de domini directe.

4. 1365, agost, 16. Girona

Romia, esposa de Francesc Torroella, peixater de Girona, admet que té per l'esmentat clergue un alberg situat al Mercadal de Girona. A orient, afronta amb l'alberg de Nicolau Janoer, fuster de Girona, i amb un carreró; a migdia, amb el carrer; a occident, amb l'alberg de Bonanat Dalmell, draper, i a cerç, amb l'alberg que fou de Maria, esposa de Bartomeu de Llebrers, saig de Girona difunt. Presta un cens anual per

Nadal de 10 sous barcelonesos de tern i terços, lluïsmes, empare, fadigues, fermances i altres drets de domini directe.

5. 1365, agost, 16. Girona

Nicolau Janoer, fuster de Girona, confessa que té per l'esmentat clergue un alberg al Mercadal de Girona. A orient i migdia, afronta amb la plaça i les vies públiques; a occident, amb un carreró i amb l'alberg de Romia, esposa de Francesc Torroella, peixater de Girona, i a cerç, amb l'alberg de Pere Serra, causídic de Girona. Presta un cens de 10 sous barcelonesos de tern per Nadal i terços, lluïsmes, foriscapis, empare, fadigues i dret de retenció i altres drets de domini directe.

6. 1365, agost, 16. Girona

Francesca, filla de Berenguer Dogal, de Vilobí, i esposa de Ramon Lloret, sabater de Girona, amb consens i voluntat del seu marit, reconeix que té per l'esmentat clergue un alberg situat al Mercadal de Girona. A orient i migdia, afronta amb els carrers públics; a occident, amb l'alberg que fou de Pere Alou, sabater difunt del Mercadal, i a cerç, amb l'alberg de l'hereu d'Antoni Puiggali, taverner de Girona difunt. Presta un cens per Nadal de 10 sous barcelonesos i terços, lluïsmes, foriscapis, empare, fadigues i altres drets de domini directe.

7. 1365, agost, 26. Girona

Ferrer de Segurioles i Andreu Guerau, ciutadans de Girona, i Guillem Codina, domer de l'església de Vilallonga, com a marmessors d'Antoni Puiggali, taverner de Girona difunt (testament de 24 de gener de 1362 en poder de Ramon de Peradalta, notari de Girona), i Bonanada, la seva vídua, declaren que posseeixen per l'esmentat clergue un alberg situat al Mercadal de Girona. A orient i migdia, afronta amb els carrers pú-

blics; a occident, part amb l'alberg que fou de na Roga i ara és de Francesca, filla de Berenguer Dogal, de Vilobí, i esposa de Ramon Lloret, sabater de Girona, part amb un altre alberg de l'esmentat Antoni, que ara posseeix Bonanada Argileta per raó de llegat, i part amb l'alberg de l'hereu de Bernat d'Escala, ciutadà de Girona difunt, i a cerç, amb un alberg que fou de l'esmentat Antoni i que va deixar a Francesc Puiggalí. Presten un cens de 25 sous barcelonesos de tern per Nadal i terços, lluïsmes, foriscapis, empires, fadigues i altres drets de domini directe.

8. 1374, abril, 5. Girona

Angelina, filla i hereva de Pere de Soler, també anomenat Rapayochs, sabater de Girona difunt, i esposa de Bartomeu Letir, teixidor de Girona, reconeix que té per l'esmentat benefici un alberg situat al Mercadal de Girona, a prop del molinar. A orient, afronta amb l'alberg de l'hereu del difunt Antoni de Puiggalí, carnisser de Girona, que havia estat del també difunt Guillem Ramon de Serra, taverner de Girona; a migdia, amb el carrer; a occident, amb l'alberg del marit de l'esmentada Angelina i que fou de Francesca, esposa de Francesc Lluquès, moner, i filla del difunt Bernat Cervià, moner de Girona, i a cerç, amb l'alberg de Francesc de Guarnall, ciutadà de Girona, que fou del difunt Francesc d'Escala, ciutadà de Girona. Presta 3 sous barcelonesos de tern per Nadal per l'alberg capbrevat, 12 sous que Arnau de Roca havia venut a Arnau de Puig, també anomenat Tabuxer, de Girona, el dia de Nadal (Ramon Gil, notari, 15 de juliol de 1365), i que aquest havia deixat per un aniversari a l'esmentada església, i terços, lluïsmes, foriscapis, empires, fermances i altres drets de domini directe.

Els obrers o sobreposats d'obres

El segle XIII comportà una gran embranzida econòmica i urbanística per a la ciutat. Aquest creixement no fou només propiciat pels grans propietaris urbans que hem anat esmentat, sinó que també va comptar amb la intervenció d'altres emprenedors que reberen la senyoria útil de grans lots de terres, els parcel·laren i els sotsestabliren a altres persones. Aquests emprenedors eren membres de famílies vingudes a més, ciutadans instal·lats en els nous barris i que, enriquits per les seves activitats comercials, pogueren invertir en promocions immobiliàries d'aquest tipus i amb les quals incrementaren el seu potencial econòmic.

La monarquia va trobar en aquest grup creixent de ciutadans, un aliat potencial per a contrarrestar el poder del senyors eclesiàstics i nobles de la ciutat. Per a refermar la seva aliança i permetre que obtinguessin més beneficis la monarquia els concedí franqueses i exempcions: els va alliberar de mals usos i altres exaccions feudals, els va eximir de pagar determinats tributs i paral·lelament els va anar concedint capacitat política per autogovernar-se, és a dir per a regir i administrar la ciutat.

El primer privilegi concedit a la ciutat del qual es té constància documental data de 1190, si bé es té notícia –a través d'un privilegi de la ciutat de Cervera– que en aquells anys la monarquia ja havia sancionat un govern municipal de tipus consular. Però el primer testimoni escrit de l'autonomia municipal és del 25 de gener de 1284, data en la qual Pere II va concedir l'anomenat privilegi d'en Provençal pel qual facultava als ciutadans d'administrar els impostos i el servei militar, d'escollir el seu govern, i entre d'altres, regulava determinades prerrogatives en matèria urbanística. Segons el tretzè capítol del privilegi de 1284 es concedia “*super denunciacione novi operis*

quod, si ille qui operatus fuerit, iuraverit quod putat operari ad suum directum et firmaverit ad noticiam sui iudicis, quod delent ipsum opus si appareret iniustum, spacium trium mensium super hoc minime volumus observari". És a dir, en cas que es denunciés una obra nova només caldria que l'interessat jurés i firmés, amb coneixement del jutge, que derruïria l'obra en el termini de tres mesos si es confirmava que era injusta.

Amb el progressiu "empoderament" dels ciutadans el govern municipal va començar a rebre més potestats sobre alguns aspectes urbans. Un moment clau en aquest procés va ser la concessió del privilegi d'elegir obrers o sobreposats d'obres. Aquests oficials que podien actuar en qüestions urbanístiques al llarg de l'època medieval van entrar sovint en conflicte amb el batlle. Aquest, com a administrador del rei a la ciutat és qui tenia facultat en allò que afectés al patrimoni reial i als dominis públics de la ciutat, com per exemple l'areny de l'Onyar, les aigües, les ribes de recs i rius o els molins del Monar.

Així, el 28 de maig de l'any 1315 Jaume II atorgà a la ciutat de Girona el privilegi d'escollir dos prohoms, el mateix dia en què s'escollien els jurats i consellers, que s'ocupessin de les obres públiques i fessin executar, mitjançant el batlle, tota realització d'utilitat i interès comú per a la ciutat. És a dir, podrien legislar en allò que fes referència a les obres públiques i derivar-ne l'execució al batlle. No era una concessió inèdita ja que el 1301 ja l'havia atorgat a la ciutat de Barcelona.

Aquests dos prohoms "*qui circa opera publica et comunia dicte civitatis veluti vias publicas, plateas, cloachas publicas et huismodi similia intendant et fieri ac exequi faciant auctoritate nostra quod ad utilitatem et comodum generalitatis dicte civitatis cedere videantur*", és a dir s'havien d'ocupar de les vies, places i clavegueres públiques i havien de fer executar per autoritat reial tot allò que fos d'utilitat i interès comú. A més

explicitava “*Nos enim per presentes mandamus baiulo nostro civitatis predictae (...) quod exequatur et compleat et exequi et compleri faciat quicquid dictis duobus probis viris cognitum et visum fuerit pro utilitate rei publice*”, per tant manava al batlle que fes complir les disposicions dels esmentats oficials.

Diversos documents del fons Ajuntament de Girona certifiquen aquesta capacitat edilícia dels jurats de la ciutat, els quals a principis del segle XIV ja autoritzaven obres en els espais d'interès públic. Així el 23 d'abril de 1321 els jurats de Girona, Bernat d'Escala, Gaufred Guerau, Berenguer de Santceloni i Jaume Trullàs, van atorgar a Alfons Cifred, jurista de Girona, permís per a construir un edifici amb arcs de pedra a la plaça i pati situats davant del seu alberg, prop de l'areny de la ciutat.

El document recull algunes dissensions prèvies amb el batlle reial: el 4 de març de 1321 el batlle reial de Girona, Bernat d'Olzet, seguint el consell del jutge ordinari de la ciutat, ja havia autoritzat al dit Alfons, però els jurats s'hi van oposar perquè entenien que els arcs eren perjudicials per a l'ús públic i la ciutat. Va caldre convocar el Consell de la ciutat al convent de Sant Francesc, com era costum, i examinar el cas amb altres prohoms i juristes de la ciutat. Finalment es va acordar que l'edifici no representava cap perjudici per a l'ús públic d'aquell espai ja que els arcs permetien el pas a peu i a cavall i, per tant, l'espai sota els arcs continuava essent carrer. S'especificava però que en temps de guerra els arcs podrien ser closos a petició dels jurats i l'edifici seria utilitzat per a la defensa de la ciutat, passat el perill es tornarien a obrir. També li concedien permís per a parar una taula o taules arran de la paret de l'alberg de fins a quatre pams d'amplada.

Paral·lelament la facultat del batlle en matèries de construcció i urbanisme es constata en altres documents, com la lletra d'Alfons III adreçada al batlle de Girona el dia 20 de novem-

bre de 1332 per la qual manava que no cobrés exaccions noves o injustes com a salari quan anés a inspeccionar les parets de les cases o altres coses.

El 7 de novembre de 1336 es reiteraven les dissensions entre obrers i oficials reials: Arnau Perpinyà i Guillem de Cabraresio, sobreposats d'obres de la ciutat de Girona, prèvia deliberació del Consell de la ciutat i en virtut d'un privilegi reial, disposaven que no es construïssin taules –botigues o parades- ni pilars a la plaça o pati situat en el riu Onyar, que es tornés a omplir i es tanqués el fossar obert i que fos demolida l'obra ja feta perquè consideraven que era perillosa i perjudicial per a la ciutat i l'ús públic i comú. Aquestes obres havien estat iniciades per Arnau de Llor, administrador general dels drets reials de la ciutat de Girona, el qual assegurava que tenia permís reial per obrar en el riu Onyar i en la plaça pública situada davant de les taules de canvi de Girona, a la part baixa de l'actual Rambla, i pretenia fer-hi taules de peixateria i pilars amb teulat per establir-les en emfiteusi.

Els sobreposats al·legaven que aquesta plaça era lloc públic, hi acostumaven a passar bèsties carregades i s'hi venien verdures, productes hortícoles i fruites; que era estreta i concorreguda, raó per la qual esdevindria intransitable si s'hi construïen les taules; que la plaça i l'areny eren utilitzats pels ciutadans per passejar i recrear-se i no existia a la ciutat altre lloc tan apte, i que els ciutadans acostumaven a passar-hi per anar a llençar les escombraries i immundícies. A més, restringirien el llit del riu, cosa que provocaria que es desbordés més fàcilment i entrés en els portals i les cases fent més mal que de costum. Tot i que no hi havia taules, el riu havia inundat en diverses ocasions l'esmentada plaça, la plaça de les Albergueries, la dels Cavallers, l'escala de Sant Martí, els carrers de les Albergueries, Merceria, Draperia i Ballesteries, el burg de Sant Feliu i el car-

rer de la Cort i Escrivania, els albergs, obradors i botigues del Mercadal de Girona, el convent dels framenors i l'església del Carme, i havia causat grans danys a l'horta de Girona, havia destruït el pont de framenors, el forn de la sagristia i l'alberg de l'abat d'Amer. D'altra banda, s'argüia que la venda de peixos provocaria una forta pudor, nociva per als vianants, canvistes i habitants de la ciutat.

Els obrers justificaven la seva acció perquè entenien que la iniciativa d'Arnau de Llor era perjudicial per a l'ús públic i comú de l'areny de l'Onyar: la zona s'havia convertit en un espai de mercat per a productes agrícoles. Consideraven que les taules entorpirien el pas de bèsties i persones i podrien representar un perill en cas de inundacions.

Per sancionar les disposicions del govern municipal en aquesta matèria el 19 de març de 1337 el rei Pere III va concedir als jurats que ningú pogués construir establiments en places, arenys i llocs públics sense el consentiment dels jurats, del batlle o de l'administrador reial. La concessió no significà la fi dels conflictes sobre l'areny de l'Onyar i encara el 8 de desembre de 1339 el monarca s'adreçava al batlle de Girona o al seu lloctinent per ordenar-li que no impedís les obres al llit de l'Onyar, promogudes per Ferrer de Lillet, batlle general de Catalunya. Ferrer de Lillet pretenia construir i establir-hi taules però els jurats i sobreposats d'obres s'hi havien oposat perquè consideraven que lesionava els drets reials. El rei va manar als jurats que revoquessin les penes que havien imposat; no obstant això, en la seva provisió recalcava la plena vigència del privilegi d'elecció de sobreposats atorgat el 1315 i confirmat per ell mateix l'11 de juliol de 1339.

Sembla que la controvèrsia sobre les construccions a l'areny de l'Onyar es dilucidà el 1345 arran d'un privilegi atorgat el 8 de desembre, en nom del rei, per Bernat Bertó, procurador reial

a Girona. Es va concedir als jurats de la ciutat que els espais i llocs públics de l'areny entorn del riu Onyar, des de l'església i monestir del Carmel i des de la font de l'Hospital Nou de Girona fins al pont de fusta del Mercadal de Girona, i des del pont del Mercadal fins al riu Ter i Galligants, no s'hi poguessin construir albergs, taules, botigues, barraques o altres edificis perquè aquests espais eren necessaris per a ús públic i general de la ciutat, és a dir, per a la celebració de fires i mercats. Allí s'hi posaven les peixateries i s'hi instal·laven els paraments necessaris per a vendre; era utilitzat per alguns oficis, com ara els carnissers, que hi mataven el bestiar, i els paraires, que hi estenien la llana; i era lloc de passeig dels habitants de la ciutat. El privilegi especificava que els albergs, arcs, botigues, taules i edificis ja existents no els era permès d'estendre's vers l'areny i, a més, detallava fins on es podien edificar determinats tipus de construccions en els diferents sectors de l'areny. Finalment, es concedia als jurats i a llurs successors en el càrrec la imposició de penes, per pròpia autoritat i sense requeriment i proclama del rei o oficials, a aquells que volguessin edificar o construir en aquests espais no permesos. La ciutat va pagar 1.500 sous barcelonesos de tern per aquesta concessió.

El mostassaf

Un altre oficial municipal amb prerrogatives en matèria urbanística fou el mostassaf, si bé les seves capacitats se centraven en el control de les activitats econòmiques. El 10 d'abril de 1351 el rei Pere III, a petició dels jurats i prohoms de la ciutat, atorgava el privilegi de creació de l'ofici de mostassaf. El document estipulava que el rei, el batlle general de Catalunya o el lloctinent haurien d'escollir una persona cada any, el dia de la

Circumcisió, d'una terna de prohoms presentada pels jurats de la ciutat. Es tractava d'un oficial de jurisdicció mixta, és a dir escollit per l'autoritat reial segons la proposta del govern municipal; i al cap de l'any hauria de donar comptes al batlle o al seu lloctinent en presència dels jurats. La missió del mostassaf era custodiar els pesos i mesures originals de la ciutat i controlar els que s'hi utilitzaven per comprar i vendre. A més, podria actuar d'ofici, imposar multes i castigar transgressions d'acord amb les ordinacions dels jurats. Val a dir que un terç de l'import de les multes se'l quedaria el mostassaf en concepte de salari. Podria tenir un o dos saigs que l'assistissin i executessin les seves ordres. A més, també tindria la funció de controlar les obres i els camins de la ciutat: *super deffensionibus, questionibus operum portalium, fenestrarum de spileres, stillicidiorum parietum, mediocrum viarum et aliorum consimilium, idem mostaçaffus cognoscat et procedat sumarie et de plano, non recepta inscriptis petitione vel responsione*. En aquest sentit podria actuar directament en qüestions sobre obres als portals, finestres i espitlleres, canals i camins, a més, podria actuar com a instància d'apel·lació en les decisions dels jurats.

El privilegi pretenia solventar problemes o prejudicis envers els obrers de la ciutat i ratificava les seves atribucions: *Volumus tamen et declaramus quod quidquid reperiatur ad ipsorum operariorum officium non pertinere ad dictum mostaçafum et eius officium pertinere noscatur quatenus tamen sub presenti concessione nostra comprehendendi valeat seu includi*.

El mostassaf de Girona compartia característiques amb el de Barcelona, creat l'any 1339. Atenia qüestions de salubritat de l'espai urbà, prohibia construir balcons o tribunes que fessin més estrets i foscos els carrers i procurava que tots tinguessin suficient llum i ventilació i estiguessin nets, per això els feia escombrar. En matèria urbanística tenia potestat per impedir que

es construís en espais públics, reglamentava l'alçada de les cases i parets, les obertures de les portes i finestres i l'ús de parets mitgeres. A més vetllava pel manteniment de les muralles i, per exemple, vigilava que no hi haguessin construccions adossades.

L'acció del mostassaf es pot resseguir en part a través del *Llibre del mostassaf*, un llibre compilat amb tota probabilitat al segle XVI i que recull, entre d'altres, les ordinacions que afecten a competències del mostassaf i el registre de les marques del mostassaf amb les quals visava els pesos i les mesures utilitzades a la ciutat.

La normativa relativa a urbanisme es concentra bàsicament als folis 136 a 141, en les quals hi ha copiades les Constitucions vulgarment dites de Santa Cília. Aquestes són, en realitat, les conegudes Ordinacions d'en Sanctacília, una compilació de setanta capítols que regulen les edificacions urbanes recollida a Barcelona, probablement a mitjan segle XIV. El fet de trobar-les en el Llibre del mostassaf de Girona certifica l'extensió que tingueren aquestes ordinacions arreu de Catalunya i, a Girona en especial, la pràctica usual dels jurats de prendre exemple del que es feia a Barcelona.

La transcripció de les ordinacions comença amb el següent protocol: “En nom de Déu sie. Aquestes són les ordinations que·l senyor Rey en Jaume, de bona memòria, féu en la ciutat de Barchelona ab Consell dels prohòmens de la ciutat ab consell de bons savis, axí de la dita ciutat com ab tots aquells savis qui en la sua cort foren, a bé e a bon stament de la dita ciutat e a pau e a concòrdia de totes les gents qui aquí són e per temps presents e sdevenidores qui habitaran (...). Segueix se la taula dels capítols”. Continuen les rúbriques dels diferents capítols continguts –en total 61- i, tot seguit, el seu desenvolupament. Per fer-nos una idea del seu contingut, transcrivim només la taula de capítols:

*De haver atans
De luerna o de luernes
De no carregar en paret de
vehí
De pluvial
De girar aygües
De aygua de celler
De passar ayguas
De encastar canyons o de
discórrer ayguas
De dar passatge a aygua
De dar passatge a aygua
De possessió de XXX anys
De no haver vista sobre
altre
De tanca de terrat
De gruix de paret
De vista del cel
De croera
De no allegar torra
De torra qui hage merlets
De priviletgi de torra
Del tou de la torra
De basse
De possessió de luerna
De martelles de texidor
De tencar ab son vehí
De tanque de ort
De regonèixer honors
D'estimar honors
De plantar arbres*

*De què arbres no sien plan-
tats
De plantar arbres que han
alunyar
De plantar tires
De possessió de oliveres
De arbre qui fassa escals
De tallar arbres qui sien en
loch que·s fassen cases
De fer ort après de son vehí
De obras pres lo mur
De etans el mur
De que nengú no pot destrè-
nyer son vehí de tanchar
ningunes possessions de tà-
pies
De etans en paret de son
vehi
De carregar en paret co-
muna
De no fer finestra en paret
comuna
De què si nengú haurà se-
qüela
De attensar ab son vehí
De quatre tàpie d'alt
De fer basse
De no fer finestra en canthó
De foch qui·s prenga
De lavarís d'aygua
De arbre qui caygua*

*De què quascuna luerna deu
haver*

De luerna possehida

Dels màrgens de les honors

*De tallar arbres que fassen
escala*

De fer peu pres son vehí

De fer forn de olles de coura

De plantar arbres de diverses

linatges

*De vendre cases dega dir e
mostrar.*

*De cent rajoles que deuen
pujar*

*De cent pedres de fil que
deuen pujar*

D'estimació justa

De ribera

Construcció i manteniment de ponts

El govern municipal de la ciutat de Girona per mitjà de successius privilegis al llarg del segle XIV i XV també fou facultat per regular i administrar el que avui anomenem obres d'infraestructura i servei, aquelles que asseguren o donen servei a la comunitat, són d'interès general. A aquest nivell parlarem de la documentació referida a les obres en ponts, tot i que les obres de més envergadura i que més documentació van generar són les de les muralles.

La reforma de les muralles de la ciutat ha estat profusament estudiada per altres investigadors als quals ens remetem; no obstant això volíem assenyalar el gran nombre i diversitat de fons documentals que hi fan referència: lletres reials, pergamins i acords del Consell, etc. que recullen les despeses derivades, les talles recaptades, els plets suscitats o els censals venuts per a sufragar la seva construcció. Aquests documents del fons Ajuntament de Girona s'han de complementar expressament amb els documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, atès que l'obra era una iniciativa reial.

En ambdues qüestions els jurats de la ciutat actuaven segons el consentiment de la monarquia: el monarca havia de concedir o delegar la facultat per actuar en aquesta matèria, perquè era a l'autoritat reial a qui pertocava la construcció i manteniment de ponts i fortificacions que asseguressin la comunicació i defensa de les ciutats del territori.

Amb relació a la construcció de ponts, ens fixarem en concret en la documentació relativa als successius intents d'aixecar un pont sobre el riu Ter, a l'alçada de Pedret. És a dir, un de tants precedents del pont que actualment està en construcció.

El 5 de gener de 1352 el rei Pere III va autoritzar als jurats de Girona per a fer un pont de pedra sobre el riu Ter. A més, va establir que s'escollissin diverses persones per a administrar les obres: dues a coneguda dels jurats i una altra procedent de les parròquies de l'altra costat del Ter. No era la primera vegada que es parlava d'aquest projecte ni seria l'última. De fet, no en tenim més notícies fins el 1368, quan Pere Sacoma, mestre d'obres de la catedral, estava treballant en la construcció d'un pont prop de l'Hospital de Sant Jaume, a Pedret.

Les referències posteriors més que de les obres en sí ens parlen dels esforços per a sufragar-les: el 1420 Alfons IV va donar llicència a la ciutat per imposar dret de barra que havia de revertir en el manteniment de camins i ponts i, encara més explícit, l'1 d'agost de 1424 concedia el privilegi d'imposar dret de pontatge per a poder acabar el Pont Nou que s'estava construint. Dos mesos abans, el 13 de juny, el govern de la ciutat, tal com consta en el manual d'acords d'aquell any, havia nomenat una comissió encarregada de la construcció d'un nou pont al barri de Pedret, anomenat "lo pont nou". El document recollia que d'aquell pont només hi havia dreta una arcada de pedra i que la resta estava fet de llenya i terra; quan hi havia riuades

l'aigua s'enduia fustes i terra i el pont esdevenia intransitable.

No fou fins al 1448 que es tornà a emprendre fermament la construcció del pont. El 22 d'agost una provisió atorgada per la reina Maria de Castella, lloctinent del rei Alfons IV, a favor dels jurats i prohoms de Girona, ampliava l'autorització concedida pel rei Pere per construir un pont de pedra sobre el riu Ter, *in quo est iam inceptum*, allà on ja estava començat, amb la facultat de cobrar dret de pontatge per finançar les obres. L'endemà la mateixa reina, per lletra reial ampliava el termini del permís anterior i els concedia autorització per vendre censals fins a la quantitat de cinc-centes vint-i-cinc lliures per tal de poder construir un pont al riu Ter.

D'aquesta manera la ciutat era autoritzada per a construir un pont segons les seves necessitats però l'havia de sufragar amb els seus propis cabals. Per això se li permetia cobrar pontatge (és a dir un impost sobre el pas de persones i bèsties) i també vendre censals, és a dir endeutar-se, per al finançament de l'obra. Val a dir que aquestes no eren les úniques formes de sufragar obres d'aquesta envergadura: en molts testaments de l'època consten llegats a les obres dels ponts perquè s'entenia que facilitar el trànsit de viatgers, fossin comerciants o pelegrins, també era una obra de caritat.

En el cas de l'obra del pont de Pedret, se n'ha conservat un llibre de comptes a l'Arxiu Municipal de Girona titulat *Comptas de despesas de l'obra del Pont Nou fetas per mi Barthomeu Ferrer, prevere beneficiat de la Seu, de voluntat dels honorables jurats de Gerona*. Bartomeu Ferrer, prevere, fou diputat pels jurats per a administrar la construcció del pont. El llibre conté les despeses efectuades entre juliol de 1446 i juliol de 1448 relatives al pagament de jornals dels pedrers, manobres, de la compra de material i ús de la barca, etc. Recull també que la

construcció fou acordada el 23 de febrer de 1446 segons consta al f. 18 del manual d'acords. L'encarregat de l'obra era Pere Ciprés, mestre major de la Seu, i entre els pedrers hi havia Jaume Cobias, Elias el francès, Joan Mayol, Joan Llapart o Joan Escuder.

La Casa del Consell de la ciutat

Tot i la redundància, potser cal assenyalar expressament que l'Arxiu Municipal de Girona, com a arxiu de l'Ajuntament de Girona, també conserva documentació referida a la Casa del Consell de la ciutat, és a dir a l'edifici que des del segle XV ha albergat la seu del govern municipal. Es tracta d'una construcció tardana, doncs es té constància que des dels inicis de l'organització municipal el Consell i els jurats de la ciutat es reunien i actuaven al convent de framenors. Allí s'hi celebraven les sessions del Consell de la ciutat i fins i tot hi havia reservat un espai com a arxiu dels jurats, on es guardaven els llibres de privilegis, els pergamins i les lletres reials.

Fins a l'inici del segle XV no es va materialitzar la voluntat dels jurats de disposar d'un edifici propi i van engegar una política d'adquisició de cases a la plaça de les Albergaries, avui plaça del Vi. L'any 1414 els jurats van comprar una casa a Auda, filla de Francesc de Santdionís situada a la plaça de les Albergaries per 12.000 sous barcelonesos de tern, segons consta en l'escriptura firmada pel notari Pere Pinós el 23 de desembre d'aquell any. En realitat aquell edifici es va adquirir per tal de poder-hi construir la llotja del Consolat de Mar, institució que vetllava pels interessos dels mercaders gironins i que havia estat creada per privilegi reial l'any 1385. Segons el privilegi el Con-

solat havia de disposar d'una casa o llotja on poder cobrar els tributs sobre les mercaderies i efectuar els negocis i reunions convenients; atesa la impossibilitat d'adquirir cap immoble el Consolat començà a reunir-se en una casa el lloguer de la qual era sufragat pel govern de la ciutat.

L'any 1414 es va poder comprar l'edifici. Els documents relatius a aquesta adquisició van ser recollits en un llibre titulat, posteriorment, *Autos pertenecientes a la compra de las casas para la Nueva Lonja, hoy café militar, y Casa Consistorial*. A mitjan segle XIX es van consignar també en un inventari de les finques urbanes i rústiques de l'Ajuntament titulat *Libro de las fincas rústicas y urbanas, derechos y demás rentas del Ayuntamiento de Gerona con expresión de su procedencia*, per bé que es tracta d'un registre incomplet perquè només conté cinc assentaments: la Casa del Consell de la ciutat, la Capella de Sant Miquel, el Teatre Municipal, la Universitat Literària i els molins de la Manola. L'edifici serviria doncs de llotja del Consolat de Mar i Casa del Consell.

Sembla que els terratrèmols de 1427 van malmetre la Casa del Consell de la ciutat i es van haver d'engegar obres de reparació. El 21 de juny d'aquell any el Consell es reunia als *jardins de la porxada de la Nova Llotja a causa del terratrèmol*; no sabem si en aquella data en concret l'edifici presentava greus desperfectes o si els consellers temien que noves sacsejades poguessin derruir-lo. Més tard, el 1434 es recollien en un llibre els comptes de les obres fetes a la Casa del Consell de la ciutat, a la casa del pes de la farina i del pes de la palla i en els portals. S'hi registraren les despeses fetes pel clavari Miquel Vilar en concepte d'aquests treballs.

Per no donar lloc a dubtes i equivocacions, el 6 de setembre de 1446 els jurats van ordenar que l'edifici de la Nova

Llotja fos anomenat Casa del Consell de la ciutat. Diu del document: “despuys que la casa de la dita ciutat fon comprada e a la comunitat de la dita ciutat adquisida, és stada nominada casa de Nova Lotge, e com sia pus pertinent e degut ésser nomenada Casa del Consell de la ciutat, per ço ordonen e volen los dits honorables jurats que d’aquí avant sia nomenada Casa del Consell de la Ciutat, e lo notari e scrivà dels dits honorables jurats e Consell de la dita ciutat e en les cartes, actes, consells, letres e altres scriptures e actes faedors per los dits jurats e Consell qui ara són e d’aquí avant seran dintre la dita casa o fora aquella sia d’aquí avant per lo dit notari e scrivà e altres qualsevol notaris o scrivans nomenada e escrita Casa del Consell de la ciutat”.

El 1454 els jurats van decidir fundar-hi una capella sota l’advocació de la Verge Maria i Sant Miquel; per aquest motiu van demanar i obtenir autorització del bisbe el dia 14 de juny, segons consta en un pergamí del fons Ajuntament de Girona. El document episcopal especificava els motius: per tal que els jurats i membres del Consell de la ciutat hi poguessin pregar i escoltar misses sense desplaçar-se a altres esglésies de la ciutat. També estipulava diverses condicions: que els jurats hi tinguessin una llàntia que cremés perpètuament, que la dotessin amb els ornaments necessaris per al culte (creu, llibres, calze, etc.) i que se salvessin els drets parroquials que cobrava el sagristà segon de la Seu. Les obres de la capella s’acabaren l’any 1493.

Per fer-nos una idea de com era la Casa del Consell de la ciutat al segle XV disposem de diversos inventaris que ens proporcionen informació molt gràfica. Aquests inventaris, realitzats el 1459, el 1484 i el 1494 i editats per Lluís Batlle i Prats l’any 1951, eren confeccionats quan el càrrec de verguer

o nunci dels jurats canviava de mans. Aquest funcionari era l'encarregat de portar la verga o bastó amb els senyals de la ciutat, acompanyava als magistrats municipals i complia i pregonava les seves ordres. A més, vivia a la Casa del Consell de la ciutat i s'ocupava del seu manteniment, és per això que estava obligat a fer inventari dels béns que hi havia en prendre possessió del seu càrrec.

El 10 de setembre de 1459 Antoni Puig era nomenat verguer amb motiu de la “jubilació” d'Antoni Noguer. Immediatament feu estendre davant de testimonis inventari dels béns mobles que hi havia a la Casa del Consell de la ciutat quan hi va entrar a viure, després de la mort d'Antoni Noguer: *dum intravit causa morandi in hospicio et domo Concilii Civitatis antefate post recessum Antonii Noguierii, olim virgarii, et in dicta domo comorantis*. Gràcies a aquest tipus de documents coneixem la disposició de l'edifici, és a dir les estances que hi havia, i també els objectes que es guardaven en cadascuna d'elles. Entre aquests objectes hi havia les vergues amb el senyal de la ciutat, els llibres de privilegis, segells i documents, els ornaments de les festivitats, les robes i penons de la ciutat, les mesures originals, i també armes i eines.

Bibliografia

- J. ARNALL. *Lletres reials a la ciutat de Girona (1293-1515)*. Volum I i II. Girona: Ajuntament, 2000. [Documents de l'Arxiu Municipal].
- Ll. BATLLE I PRATS. "Inventarios municipales gerundenses del siglo XV" a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 6 (1951), p. 179-192.
- J. CANAL, E. CANAL, J. M. NOLLA I J. SAGRERA. Col·lecció Història Urbana de Girona. Reconstrucció cartogràfica, 9 volums. Girona: Ajuntament, 1995-2010.
- J. CANAL, E. CANAL, J. M. NOLLA I J. SAGRERA. *Girona comtal i feudal (1000-1190)*. Girona: Ajuntament, 1996. [Quaderns d'Història de Girona].
- J. CANAL, E. CANAL, J. M. NOLLA I J. SAGRERA. *La Girona del segle XIII. L'embranchida de la burgesia (1190-1285)*. Girona: Ajuntament, 2005. [Quaderns d'Història de Girona].
- DIVERSOS AUTORS. *Girona: rius, ponts, aiguats*. Girona: Ajuntament, 1982.
- DIVERSOS AUTORS. *Els terratrèmols dels segles XIV i XV a Catalunya*. Barcelona, 2006.
- Ch. GUILLERÉ. *Girona al segle XIV*. Volum I i II. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993-1994. [Biblioteca Abat Oliba, 132].
- Ch. GUILLERÉ. *Llibre Verd de la ciutat de Girona (1144-1533)*. Girona: Ajuntament, 2000. [Documents de l'Arxiu Municipal].
- G. JULIOL. *Llibre Vermell de la ciutat de Girona (1188-1624)*.

- Girona: Ajuntament, 2001. [Documents de l'Arxiu Municipal].
- J. MARQUÈS I CASANOVAS. *Girona Vella*. Girona: Ajuntament, 1979. 2 volums.
- J. M. MARQUÈS. *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XV)*. Barcelona, 1993. 2 volums.
- R. MARTÍ. *Col·lecció diplomàtica de la Seu de Girona (817-1100)*. Barcelona, 1997.
- J. RIBALTA. *Dret urbanístic medieval de la Mediterrània*. Barcelona, 2005.
- J. VILLAR, N. SURIÀ. *Catàleg dels pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona*. Girona: Ajuntament, 2005. 3 volums.